

RAGNVALD KNAPPHÖVDE

ETT BIDRAG TILL DISKUSSIONEN OM SVERIGES MEDELTIDA KONUNGALÄNGD

Av professor SVEN TUNBERG

FÖR den historiskt mindre bevandrade kan måhända en rubrik som den ovanstående: »Ett bidrag till diskussionen om Sveriges medeltida konungalängd», synas oväntad och egendomlig. Raden av Sveriges konungar borde väl om något vara tämligen fastställd för en så relativt sen tid som medeltiden. Så är emellertid icke förhållandet. Ehuru i utvecklingen av samhällslivets innehåll och form nära likställt med de övriga skandinaviska länderna har Sverige gent emot dessa den nackdelen, att det först sent fått en mera sammanhängande historieskrivning, som kunnat bevaka de huvudsakliga riktlinjerna i dess äldre historia. Sverige har ingen krönikeskrivare som dansken Saxo eller de många flitiga författarna till de norsk-isländska konungasagorna. Ur spröda och spridda källnotiser måste länge de avgörande fakta letas fram, granskas och tolkas. Luckorna i vetandet bliva många och trots all forskning svåra att med större säkerhet utfylla.

Konungadömet har inom Nordens folk uråldriga rötter. Hövdingeinslaget i samhällsutvecklingen har tydligen därstädes haft en fruktbar jordmån. Från att vara blott en högre social värdighet i samfundet växte konungadömet snabbt ut till bärare av viktiga samhälleliga funktioner. Man kan peka på vissa väsentliga uppgifter, vilka fört den nordiske konungen fram: härförarens, översteprästens och snart väl också i stigande mån väktarens av den inre ordningen. Konungen fick naturligtvis ursprungligen och i princip långt fram i tiden sitt ämbete på grund av val. Men i verkligheten gjorde sig ett bestämt drag av ärftlighet gällande, då till konungen och hans familj kommo att knyta sig starka sakrala föreställningar och därmed vägen också var öppen för en uppfatt-

ning av konungadömet som en släktegendom, vari släktmedlemmarna ägde sin tillbörliga bördsrätt. Det äldsta konungadömet avsåg väl smärre självstyrande områden (»småkonungar»), men härskartankens frö var starkt i sin groning och konungar över land och riken gjorde i sinom tid sitt betydelsefulla inträde på den historiska skådebanan, ofta med underordnande av de mera lokala småkonungarna (»skattkonungar»). Berömda rikskonungadynastier avteckna sig i hävderna, levande ett rikt liv i sina folks sägner och historiska traditioner. Främst må här erinras om den sagoomspunna Ynglingaätten i det gamla Uppsala, i svearnas rike.

Det är lätt att inse, att det nordiska konungadömet även i sin senaste och avgörande gestaltning måste erbjuda stora vanskligheter. I det avgörande ögonblicket kunde många känna sig och även vara kallade att axla konungamanteln; tronstridigheter lågo alltid hotande nära. Så mycket mer var detta förhållandet, som föga skillnad gjordes mellan äkta och oäkta födsel; urvalsmöjligheterna kunde vara mångfaldiga. Ett utomordentligt farligt inslag kunde bliva den ej sällan praktiserade tanken, att det kungliga arvet lämpligen borde delas mellan flera pretendenten. Man riskerade ju i själva verket att härvid drivas tillbaka till ett äldre utvecklingsstadium och förlora det verkligt bärande inslaget i konungadömet: det enhetliga rikskonungadömet i dess för land och folk sammanhållande och ordnande gärning.

Det nordiska landskonungadömet har ej heller undgått dylika farliga kalamiteter. Från såväl forntid som begynnande medeltid ha vi talrika exempel på såväl tronstridernas bitterhet som riksdelningarnas skrämmande talrikhet. Vad beträffar riksdelningarna tycker man sig kunna skönja, hurusom de — helt naturligt för övrigt — gärna ansluta sig till de olika huvuddelar av landet, som tidigare fått sin särskilda konsolidering. Detta var givetvis en företeelse på både ont och gott.

Konungadömet bar emellertid inom sig förnyelsens krafter. Den kristna kyrkan hade härvid under sin framväxt i Norden rik anledning att räcka en hjälpende hand. Institutions- och ämbets-tanken blev för konungadömet så småningom en levande realitet. Kraven på en stadgad tronföljd, byggd innerst på ordnad arvs-gång och förstfödselrätt och därmed syftande mot »enhärs-kare» i riket — »envåldskonung», »Einriker» (»Erik») — fingo allt starkare förankring i folkets sinnen. Utvecklingen gick tydligt och markerat mot ett klart lagfästande av det ledande hövdingeskapets ställning i nordiskt samhällsliv.

Mot bakgrunden av dessa korta påpekanden och reflexioner vill jag upptaga till granskning några problem ur Sveriges konungahistoria under tidig medeltid.

Bland de faktorer, som markera Sveriges inträde i medeltiden, har sedan gammalt särskild vikt blivit fästad vid den svenska Ynglingaättens utslöcknande vid 1000-talets mitt. Ynglingaätten efterföljdes på Sveriges tron av den s. k. Stenkilska ätten, vars första kungliga representant var Stenkil av västgötskt ursprung. Stenkil, som på kvinnolinjen var förbunden med Ynglingaätten, tillhörde förmodligen den västgötska stormannasläkt, vilken efter götarikets erövring av svearna i det sålunda dualistiskt uppbyggda svenska riket synes åtminstone under forntidens sista århundrade ha innehaft den omedelbara styrelsemakten i Götaland — ätten bör sålunda ha räknat jarlar (*skatte-jarlar*) eller kanske också underkonungar (*skatte-konungar*) i sin krets. Med rätta bör också påpekas, att samma släkt måhända samtidigt vann motsvarande upphöjelse i Danmark, där Sven Estridsson (Ulvsson), såsom väl antagligt är, en anförvant till Stenkil, uppsteg på Danmarks konungatron. Den Stenkilska ättens regim i Sverige varade ej mer än ett halvt århundrade och avbröts för övrigt, såsom vi med bestämdhet känna, under några år av främmande inkräktningar i regeringsmakten — vissa arvsanspråk från den äldre konungaättens sida har väl här gjorts gällande. Den mest betydande konungen av det Stenkilska huset var Stenkils son Inge d. ä., för eftervärlden mest känd genom sitt mellanhavande med Blot-Sven. Inge d. ä. avled troligen omkr. 1110. Han har i allmänhet av forskningen antagits hava haft som medregent sin broder Halsten; förhållandet har bestritts men näppeligen med rätta. I varje fall kan man på grund av källäget tryggt utgå ifrån, att Halsten också varit svensk konung och att han i brödraparet Inge-Halsten varit den äldste. Efter Inge d. ä:s död ha Halstens söner Filip och Inge d. y. bestigit konungatronen, enligt den vanliga uppfattningen som samregenter. Filip har avlidit säkerligen år 1118 och Inge d. y. förmodligen några år senare i början av 1120-talet. En allmän orostid tog sin begynnelse, varur så småningom — väl o. 1130 — nya konungadynastier framgingo: de Sverkerska och Erikska ätterna.

För visso är det en mångfald historiska spörsmål som många sig in i detta här kortfattat angivna händelseförlopp. Men jag vill stanna inför ett par av forskningen observerade frågor, vilka höra samman just med vad som inledningsvis blivit berört.

Den första frågan är denna. Enligt flera källor hade konung

Inge d. ä. en son Ragnvald, gift förmodligen i Danmark och ägande dottern Ingrid, som i sitt första äktenskap var förmäld med den danske prinsen Henrik Skadelår. Varför kom denne Ragnvald ej i fråga som sin faders efterträdare? Det har gemenligen antagits, att svaret på denna fråga bör bliva det, att han avlidit före faderns död. Nu uppträder emellertid som tronpretendent på 1120-talet en man vid namn Ragnvald, vilken man i detta sammanhang är böjd att betrakta med misstänksamma blickar — såsom också skett, särskilt från Henrik Schüecks sida i hans bekanta studier över de äldsta svenska konungalängderna.

Den andra frågan står med den förra i nära förbindelse. Konung Inge d. ä. efterträddes av sina brorsöner Filip och Inge d. y. Båda voro givetvis någorlunda till åren komna vid Inge d. ä:s död. Det är då egendomligt att konstatera, att Inge d. y. tydligen har blivit uppkallad efter sin farbroder — detta intygas för övrigt direkt av västgöotalagens konungakronika, som säger bl. a.: »Nionde var konung Inge, broder till konung Filip och uppkallad efter konung Inge, konung Halstens broder.» Här måste sättas ett frågetecken. Tidens uppkallelsesystem innebar en påtaglig fordran att den person, från vilken namnet lånades, skulle vara avliden, då namngivningen skedde. Dyligt iaktogs med sådan regelmässighet, att då man möter en son bärande sin faders namn, man kan vara tämligen förvissad om att denne son var postum.

Jag vill försöka besvara den andra frågan först. Namnet »Inge» är ett »kortnamn», dvs. en sammandragen form av ett tvåledat namn. Vi kunna sålunda väl antaga, att i fråga om konung Inge d. ä. hans officiella namn varit ett annat och tvåledat. Nu antydes också i den norska Hervararsagan, som utförligt behandlar Inges öden, att Inges egentliga namn varit Ingemundus. Men i så fall försvinner all tvivelaktighet från situationsbilden. Kortnamnet betraktades säkerligen icke på samma sätt som det ursprungliga namnet; över detsamma kunde man vid namngivningen mera fritt förfoga.

Den första frågan kräver längre övervägande, men även den synes mig kunna erhålla en tillfredsställande belysning och förklaring.

Vi åskådliggöra för oss det sannolika politiska läget i Sverige vid Inge d. ä:s död. Hans äldre broder Halsten var med all säkerhet bortgången sedan flera år tillbaka, efterlämnande sönerna Filip och Inge d. y. Även om Inge d. ä. själv efterlämnade en son, nämligen Ragnvald, måste vid detta tillfälle rimligen den äldre

broderns söner äga företräde. Var det fråga om enkonungadöme, var saken klar: Filip — Inge d. y. Ifrågasattes samregering — såsom synes mig mest rimligt — blev resultatet likaså självklart: Filip och Inge d. y. Någon samregering på flera händer än två har säkerligen i Sverige med dess dualistiska rikskaraktär ej kommit på tal.

Finner man denna konstruktionsbild i sina väsentliga delar stämma överens med vad vi tro oss känna om tidens konstitutionella uppfattningar på ledande och ansvarigt håll, uppkommer på nytt det speciella Ragnvaldsproblemet. Har Ragnvald Ingesson möjligen icke blott överlevat sin fader utan också gjort sig skönjbar i Sveriges något senare historia? Man kommer ej utan vidare undan Ragnvalds gåtfulla gestalt.

Bästa upplysning om Ragnvald ges oss i västgöotalagens bekanta konungakronika. Det heter där efter skildringen av Inge d. y:s regering: »Den tionde (o: konungen) var Ragnvald, bård och hugstor. Han red utan gisslan till Karleby(?), och för den vanvördnad han visade alla västgötar fick han en neslig död.» Den åsyftade situationen klarlägges också av den danske krönikören Saxo, vilken förtäljer, hurusom efter den svenske konungens död götarna utan hänsyn till svearnas företrädesrättigheter i avseende å konungavalet överlämnade styrelsen till Magnus och att då svearna valde en egen konung, denne dödades av götarna och därigenom herraväldet övergick till Magnus. Alltså en Ragnvald uppträder omedelbart efter Inge d. y:s död som tronkrävare, erkännes som konung av svearna och gör hänsynslöst sina krav gällande även i Västergötland, men då till sin egen ofärd. Onekligen ger hans uppträdande intrycket av att han känner sig vara i sin fulla rätt, då han pockar på konungavärdigheten även med åsidosättande av gamla former. Han var en konungason och en Stenkilsättling, vi kunna ej tvivla därpå, han var säkerligen Ragnvald Ingesson och han fordrade sitt arv som sin faders son.

Det är intressant att konstatera, att Ragnvalds medtävlare i fråga om konungadömet var hans systerson, Margareta Fredkullas son med konung Nils Svensson av Danmark, Magnus Nilsson. Dennes ivriga verksamhet för sin sak från dessa år — för övrigt vid sidan av andra Stenkilsättlingars liknande strävanden — är även eljest känd och bevittnad i källorna. Magnus Nilssons moder, drottning Margareta Fredkulla av Danmark, synes ha haft en viss medkänsla med sin broder och hans säkert olyckliga familj, ty enligt Saxos uppgifter begåvade hon Ragnvalds dotter Ingrid, lik-

som hennes ryska kusin, hertig Knut Lavards gemål, vid dennas giftermål i Danmark med en tredjedel av sin fäderneärvda egendom — till stor skada för freden och sammanhållningen i Norden, säger Saxo.

Ragnvald Ingesson har i senare svensk tradition, vilken erkänner hans konungavärdighet och benämner honom, betecknande nog, »västgöte», fått tillnamnet »Knapphöfde». I betraktande av isländska paralleller torde detta böra översättas med »rundhuvud», man skulle eljest med hänsyn till hans renommé vara frestad att något vitsartat återge det med »kort om huvudet». Liksom sin släkt i allmänhet har han måhända varit av mindre vanlig kroppsstorlek. Vreta klosterkyrka säges innehålla hans grav, och ett jättelikt skelett, som där påträffats, har åtminstone i den flyktiga hypotesens form satts i förbindelse med hans namn. I varje fall vore det helt naturligt, att Ragnvald Ingesson, Sveriges siste konung av den Stenkilska ätten, fått sitt grifterum i den kyrka, som bär alla tecken av att ha varit hans »fäders kyrka».

Till det här sagda skulle jag vilja foga en avslutande anmärkning. Adolf Schück har i en intressant och uppslagsrik uppsats i *Arkeologiska forskningar och fynd* (1952) velat på grund av upplysning på en på Folkungaättens stamgods Bjälbo rest runsten intimt sammanbinda den Stenkilska ätten med Folkungarna, varvid Folkungarnas stamfader Folke Filbyter skulle försvinna ur historien. Det förefaller mig i och för sig oantagligt, att Folkungarna skulle ha utgjort en direkt gren av den Stenkilska ätten — det påvisade namnsammanfallet kan på sin höjd föranleda tankar på en viss släktskap. Folke Filbyter låter sig nog icke så lätt avlägsnas ur Folkungarnas stamträd. Om Folkungarna utgjort en legitim linje inom Stenkilska ätten, skulle de med sin väl betygade livskraft och ärelystnad säkerligen ha gjort sig förnimbara i de tronstrider som ovan berörts.